

Å tenke sin tid

Kosmopolitisk blikk: Med bakgrunn i samfunns- og kulturteoretisk litteratur om kosmopolitisme nærleser Per Thomas Andersen blant annet Jan Kjærstads Forførelsen og Dag Solstads Armand V. Arkivfoto: Siv Dolmen

Kulturell globalisering blir synonymt med angelsaksisk populærkultur og kommersialisme i Per Thomas Andersens nærlesninger.

Publisert: 11. april 2013 - 14:22

Kjetil Jakobsen, Henrik Steffens professor, Humboldt-universitetet i Berlin

Fakta

Anmeldelse

- Per Thomas Andersen
- *Hvor burde jeg da være? Kosmopolitisme og postnasjonalisme i nyere litteratur*
- 304 sider. Universitetsforlaget. 2013

Norden blir ikke et sted der det tenkes, men der forfattere responderer på angelsaksisk og på tysk-fransk tenkning.

Per Thomas Andersens *Hvor burde jeg da være? Kosmopolitisme og postnasjonalisme i nyere litteratur* henter en viktig internasjonal trend inn til den norske litterære offentligheten.

Med globalisering menes gjerne de prosessene som fratar verden treghet og gjør avstand og landegrenser uvesentlig. Teoretikere taler om tid/rom-komprimering. Andersen definerer ikke tittelens kosmopolitisme eksplisitt. Det enkleste ville kanskje være å si at kosmopolitisme er den tanketradisjonen som drøfter hvordan mennesker kan leve sammen på en god måte på en felles klode og på tvers av kulturelle, språklige, religiøse og politiske forskjeller. Globalisering er en samfunnsdiagnose, kosmopolitisme et forsøk på å besvare de utfordringene denne diagnosen reiser.

Nå er kosmopolitisme også noe mer enn en normativ tradisjon. Som Andersen påpeker, finnes det også en faktisk eksisterende kosmopolitisme, nemlig det forholdet at kulturer blander seg og at mennesker finner løsninger på tvers av grenser, uten at det egentlig ligger kosmopolitisk engasjement eller intensjon bak, bare en praktisk tilpasning til globaliseringens realitet.

Fiksjonsfortellinger. Med bakgrunn i samfunns- og kulturteoretisk litteratur om kosmopolitisme nærleser Andersen noen fiksjonsverker fra samtiden: Jan Kjærstads *Forførerer*, Dag Solstads *Armand. V*, Jens Christian Grøndahls *Piazza Bucarest*, Katrine Marie Guldagers novellesamlinger *København* og *Kilimanjaro*, Milan Kunderas *L'ignorance* (Uvitenheten), Don DeLillos *Cosmopolis*, Geoff Rymans *253*, André Brinks *Praying Mantis*, Pearl Abrahams *American Taliban*.

Analysen begrenses til fiksjonsfortellinger. De senere års rike og nyskapende reiselitteratur- og essaystikk, som vel er det første mange vil tenke på i denne sammenhengen, berøres ikke, bortsett fra at reiselitteratur nevnes som eksempel på «elitenes beherskelse av rommet». Poesien avspises med en ekskurs til Øyvind Rimbereids *Solaris korrigert*. Forfatterne er hvite, og alle, med unntak av den svært så europeiske Kundera, nordiske eller engelskspråklige. Boken om kvinners erfaringer med globalisering og komplekse kulturmøter er dette knapt. Lodder ikke forresten et verk som Vigdis Hjorths *Snakk til meg* (2010) dypere på akkurat dette punktet enn hva Solstad og Kjærstad gjør?

Umulig valg. Lesningene er opplysende, og jeg får lyst på mer, for eksempel av Grøndahl og Abraham. Andersen er en dyktig nærleser og poengene er ofte tankevekkende, som når stedene flyplass og gravplass hos Kundera diskuteres opp mot hverandre. Funnene er likevel overraskende magre i forhold til kosmopolitismeproblematikken. Andersen stiller forfatterne overfor et valg som blir umulig, nemlig enten å fortsette den modernistiske feiringen av *outsideren* eller å tilby «forestilte kosmopolitiske fellesskap». Det siste ser Andersen ingen tegn til, og det vil man ikke gjøre med mindre man nytenker fellesskapsbegrepet, noe han ikke gjør. Et fellesskap er ikke nødvendigvis en familie eller en menighet, det kan like gjerne være en arena for kreativitet og individualitet. Selv 1800-tallets nasjonalkulturer – de vellykkede av dem – ble konstruert som rom for nyskapning, ikke som faste fellesskap å gå opp i. Norges nasjonaldikter Henrik Wergeland skrev gjerne under pseudonymet *Cosmopolita*.

Storbyer. Andersen betoner en statsteoretisk kosmopolitismeforståelse i tradisjonen fra Immanuel Kant og Jürgen Habermas. Dette er vesentlig tenkning, men perspektivet blir for abstrakt til å kommunisere med de valgte romanene. Det sosiologiske tankegodset som lånes inn, særlig fra Ulrich Beck, fungerer bedre. Men her oppstår det inkonsistenser som følge av at Andersen samtidig forblir lojal mot moderniserings sosiologiens innarbeidede modernitetsfrykt. Storbyer beskrives som serielle og ugjestmilde ikke-steder der fremmedgjorte subjekter i tradisjonen fra *Sult*-jeget hos Hamsun virrer omkring, løst ut fra tradisjonelle fellesskap; «strangeness is the norm in big cities worldwide». Andersen eller hans forfattere synes blind for at globaliseringsmediene tilbyr nye former for *connectedness*, og at mennesker hele tiden skaper nye fellesskap innenfor endrede materielle rammer. Fra

Charles Baudelaire og Walter Benjamin til Gilles Deleuze og Antonio Negri – og Ulrich Beck – har intellektuelle funnet modellen for en ny kosmopolitisme i metropolens svimlende nettverk av kulturelt mangfold, kreative synergier og dynamisk kaos. Storbyer kan ha en umåtelig evne til å bringe fremmede til å leve fredelig sammen. Her rystes mennesker av alle tenkelige kulturelle bakgrunner i hop, ikke for å summeres sammen, men for å skape nye uttrykk og livsformer gjennom synergi. Hva kan den globaliserte verden lære av dette?

Globale drømmer. Andersen synes å ha et ambivalent forhold til kosmopolitter og kosmopolitisme, en ambivalens han gjenfinder i verkene som analyseres. Zygmunt Baumanns påstand om at bundethet til sted representerer det viktigste klasses skillet i vår tid fremføres uten motargumenter eller nyanseringer: «Elitene i vår tid er de som har tilgang på flere felt, de som kan flytte seg, reise, beherske flere steder. Det mest karakteristiske for den øverste elite er at den er 'eksterritoriell' – mens de lavere klasser er 'doomed to stay local'».

Men er det ikke også slik at Fortellingene om Det Uforanderlige Samme ofte brukes til å begrunne privilegier, som når innvandringsmotstandere i det rike Norge raser mot forskningen som viser hvordan kultur konstrueres historisk? Er hverdagskosmopolitismen forbeholdt de privilegerte sjikt? Undervurderer man ikke da hvor gjennomgripende globaliseringen har forandret hva Arjun Appadurai kaller det sosiale fantasilivet («the social imagery»). Fattigfolk lever ennå i stor grad lokalt og nasjonalt, men de drømmer globalt.

Andersen siterer Doreen Masseys malende beskrivelse av et globaliseringens hierarki, som strekker seg fra satelitter og elektroniske kommunikasjonslinjer høyest oppe, via fly ned til lastebiler og busser og «enda lenger nede, ett eller annet sted i det subsahariske Afrika, er det en kvinne – blant mange kvinner – til fots, som fortsatt bruker flere timer pr. dag på å hente vann».

Dette er sant. Men noe som gjorde dypt inntrykk på meg under et opphold i Vest-Afrika for noen år tilbake, var hvordan konene ved vannposten hvilte ut etter dagens anstrengelser med å se indiske dansefilmer dubbet på fransk! Om ikke folk flest i den tredje verden er online, får selv de fattigste verden inn fjernsyn og radio og lever under inntrykk av nyheter, reklame, livsstil og underholdning fra og for dem fjerne kulturer. Om fattige mennesker ikke tar fly på ferie, betyr kontakt med venner og slektninger i fjerne land og med turister eller bistandsarbeidere mye for mange. Arbeidsreiser og emigrasjon er et alternativ som står på dagsordenen overalt. Når fattigfolk engasjerer seg politisk i dag, er det globale alltid en mulig horisont.

Overser mangfold. Kulturell globalisering er i denne boken synonymt med angelsaksisk populærkultur og kommersialisme. Andersen synes ikke å være oppmerksom på at det finnes et mangfold av verdensomspennende kretsløp. Japansk mat, tegnefilm og teknokultur sirkulerer globalt og tilbyr et tydelig alternativ til det angelsaksiske. Det skandinaviske sosialdemokratiets klasseløse modernitet går som et spøkelse gjennom verden i form av møbler fra Ikea og klær fra Hennes & Mauritz. Latin-Amerika eksporterer ikke bare danserytmer. Meksikanske og brasilianske såpeoperaer sirkulerer globalt og er i det meste av den såkalt tredje verden mer populær enn sine USA-amerikanske konkurrenter. Den islamske fundamentalismen har sitt globale nettverk, men det har også Bollywood.

Å trekke inn Thomas Hylland Eriksens arbeider om hybridisering og alternativ globalisering hadde ikke skadet. Nordisk forskning om globalisering og kosmopolitismens idéhistorie nevnes imidlertid ikke, til tross for at dette er felt som skandinaver har gitt viktige bidrag til. Slik oppstår et merkelig og veldig provinsielt gap mellom på den ene siden München,

London, Paris og New York, der tenkningen foregår, og på den andre siden de nordiske romanene som søkes lest ved hjelp av denne. *Hvor burde jeg da være?* blir like mye et symptom på globalisering som en inspirasjon til kosmopolitisk refleksjon. Norden blir ikke et sted der det tenkes, men der forfattere responderer på angelsaksisk og på tysk-fransk tenkning (i engelsk oversettelse). Slik forblir forholdet mellom det globale, det nasjonale og det lokale uformidlet. Kosmopolitisme i norsk litteratur kommer til å handle om fremmede fugler som diplomaten Armand V. og globetrotteren Jonas W.

Nordiske utfordringer. I boken får vi servert slående eksempler fra Los Angeles og Sør-Afrika på hvordan globaliseringen skaper nye skiller og hvordan byer som ikke pleies, faller fra hverandre i «gated communities» og andre former for klassesdeling. Men kanskje den mest todelte byen jeg kjenner i Europa i dag er den Andersen har sitt virke i. I kraft av sin særegne geografi; det faktum at marka, Akerselva og fjorden trekker streker som deler byen i to på midten, har Oslo alltid vært klassedelt på en enklere måte enn andre europeiske storbyer. Det nye er at dette skillet i økende grad faller sammen med etniske og religiøse skiller. Østkanten overtas av innvandrere, mens den utrolig pengesterke vestkanten forblir blendahvit. Politisk vilje til å gjøre noe med utviklingen finnes bare på høyrefløyen, der man bruker den som argument for å stanse innvandringen. Hverdagskosmopolitismen står overfor enorme utfordringer i Norden. Skriver ingen noe interessant om dette?